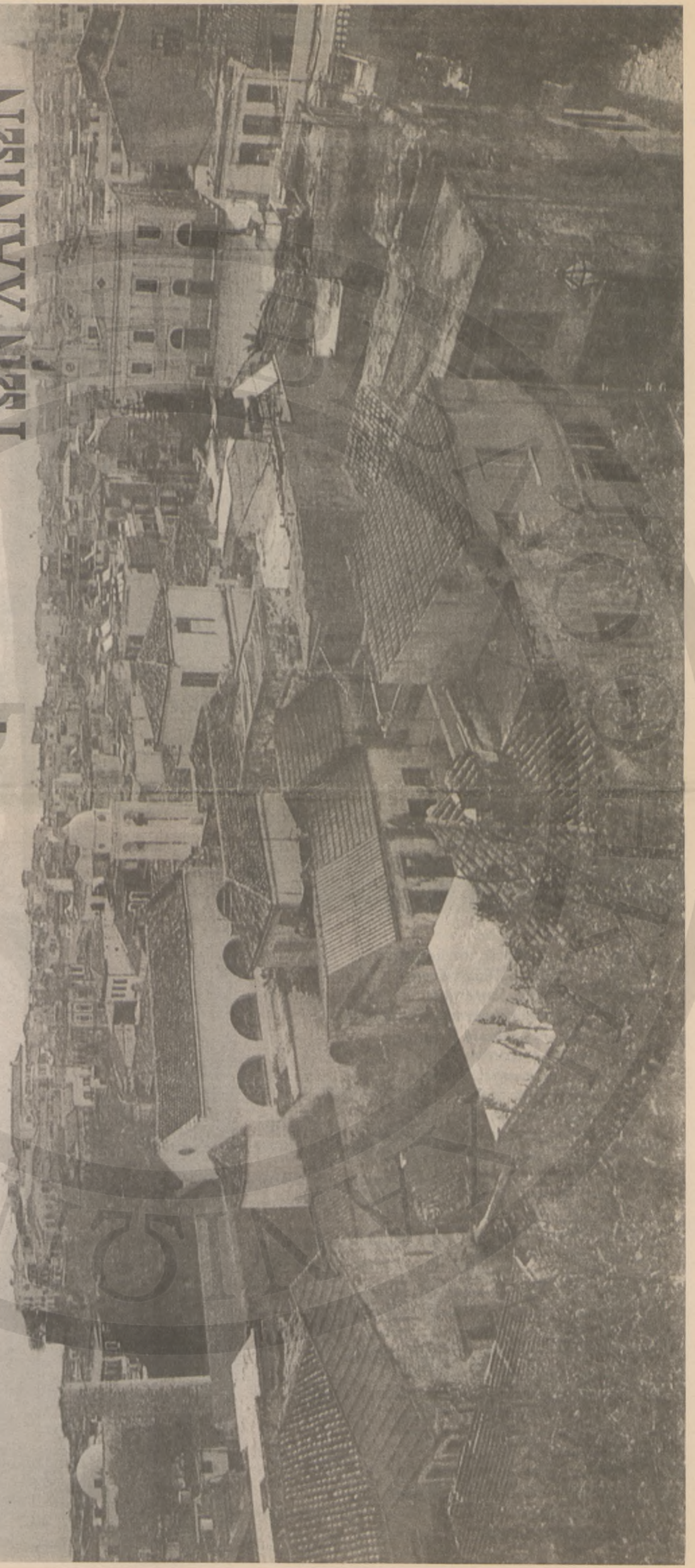

Ol Eboq'!

TON XANION

Κτίρια, πόρτες, κτερίσματα,
 επιγραφές, θρησκευτικά
 ιδρύματα, δηλώνουν
 και επιβεβαιώνουν την παρουσία
 Εβραίων στην Παλιά Πόλη των
 Χανίων. Αρχιτεκτονικοί ρυθμοί,
 εποχές, κατακτητές, κάτοικοι.
 Άνθρωποι που ήρθαν,
 άνθρωποι που φύγανε.
 Αλλά και άνθρωποι που χάθηκαν.
 Έλληνες, Λατίνοι, Οθωμανοί, Εβραίοι.
 Το θέμα του ολοκληρωτικού χαμού
 των Εβραίων της Κρήτης κατά την
 περίοδο της Γερμανικής Κατοχής
 έχει απασχολήσει κατ' επανάληψη
 Έλληνες και ξένους
 ιστορικούς ερευνητές.
 Αυτή η μαζική εξόντωση των Εβραίων
 μαζί με Χριστιανούς συμπολίτες τους
 επετεύχθη με τη βύθιση του πλοίου
 "Τάναϊς", που τους μετέφερε στον
 Πειραιά μετά τη σύλληψή τους.
 Το κρίσιμο ερώτημα ήταν πάντα
 ποιός βύθισε το πλοίο, το οποίο
 οδήγησε στον ομαδικό θάνατο
 εκατοντάδες αθώους;
 Το έκαναν οι ίδιοι οι Γερμανοί,
 προήλθε από λάθος συμμαχικού
 υποβρυχίου;
 Τί ακριβώς συνέβη;

Ο ραβίνος Εβραγόν

Μια προσφορά των Εβραίων στην Κρήτη του 1866

Γράφει ο
ΑΝΔΡΕΑΣ Π. ΧΑΤΖΗΠΟΛΑΚΗΣ

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι οι Εβραίοι δεν ήταν συμπαθείς στον λαό μας. Οι λόγοι στηρίζονται σε διάφορα ιστορικά περιστατικά, (πραγματικά ή φανταστικά), αλλά ο κυριότερος είναι θρησκευτικός. Οι Εβραίοι ήταν εκείνοι που σταύρωσαν τον Χριστό και το κρίμα αυτό το κουβαλούσαν από γενιά σε γενιά (ήταν ο δικός τους σταυρός που σήκωναν αιώνες και αιώνες...). Ομως σήμερα ο τυφλός αντισημιτισμός έχει υποχωρήσει αισθητά, αν δεν έχει εκλείψει εντελώς. Διατηρείται ίσως μόνο σε κάποιους θρησκόληπτους και συντηρείται από μερικούς νοσηρούς φασιστικούς εγκεφάλους. Ο λαός μας κατά τον τελευταίο πόλεμο συμπαραστάθηκε στο ελληνικό εβραϊκό στοιχείο και τους συμπόνεσε στο δράμα που έζησαν. Μια παρόμοια συμπόνοια είχαν νιώσει παλιότερα και οι Εβραίοι της Σμύρνης, για το δράμα του κρητικού λαού μετά την Επανάσταση του 1866.

Αλλά ας τα πάρουμε τα πράγματα με την σειρά. Μετά την Επανάσταση του 1866 οι Τούρκοι, αφού σκότωσαν, έκαψαν και ρήμαξαν το νησί μας, πήραν φεύγοντας και διάφορα λάφυρα. Ανάμεσά τους και έξι καμπάνες εκκλησιών. Τις μετέφεραν στη Σμύρνη και τις είχαν έτοιμες για πούλημα στα χυτήρια. Μαθαίνοντας η εβραϊκή κοινότητα της Σμύρνης το γεγονός, αποφάσισε να τις αγοράσει και διά του Μητροπολίτη Σμύρνης να τις προσφέρει πίσω στον λαό της Κρήτης. Ας δούμε την συγκινητική αυτή προσφορά τους, όπως την ανακοινώνουν με γράμμα τους που έστειλαν στο Μητροπολίτη Σμύρνης:

“Πανιερώτατε, Εξ κώδωνες των εν Κρήτη συληθέντων πάλιν εις τις αγυιάς μετ’ άλλων λαφύρων εκ των πυρποληθεισών κωμοπόλεων. Εις το κατανυκτικόν τούτο θέαμα μόνον η καρδιά των Ισραηλιτών, η εισέτι θρηνηλούσα επί των ερηφιούσα δια

την αρπαγήν των σκευών του Α-αράν, συνετριβή υπό οίκτου και συμπαθείας.

Οι Ισραηλίται οι οποίοι επί τόσους αιώνας υπέστησαν καρτερικώς μυρίας βασάνους και δεινοπαθείας, και οίτινες υπομένουσι εισέτι ηρωϊκώς τας αδικίας, δεν ηδυνήθησαν να μείνωσι αναίσθητοι εις την δεθήλωσιν των σκευών εκείνων των οποίων ο ήχος από του ύψους των κωδωνοστασίων προσκαλεί εις προσευχήν τους Χριστιανούς και εις την διδαχήν της αγάπης του πλησίον.

Προσενεγκόντες λοιπόν, τον οβολόν των οι Ισραηλίται και αγοράσαντες τους εν λόγω κώδωνας, προσφέρουσιν αυτούς δι’ ημών εις την Υμετέραν Πανιερότητα, παρακαλούντες αυτήν όπως ευαρεστηθή να αφιερώση αυτούς εις τους πρώτους ανακτισθησομένους ναούς της Κρήτης.

Τούτο δε πράττουσι οι Ισραηλίται πλήρεις κατανύξεως μεν δια την ανάμνησιν των ιδίων παθημάτων, ευγνωμοσύνης δε προς την Υ.Π. αείποτε διδάξασαν την προς αλλήλους αγάπην.

Επικαλούμενοι δε την αρωγήν του Υψίστου υπέρ των τεθλιμμένων, ευχόμεθα ίνα μακρυνθώσιν αι ημέραι της Υ.Π. όπως διδάσκει και ενσπείρει εις τα τέκνα της προς τον πλησίον αγάπην.

Της Υμετέρας Πανιερότητος ευπειθέστατοι δούλοι,

*Δια την Επιτροπήν
Ιωσήφ Π. Βεντούρα του Βίτα
Αβραάμ Σ. Λενέ
Βίτα Ελία Αρτζή”*

Αραγε να φτάσανε ποτέ οι καμπάνες στην Κρήτη; Ποιός να ξέρει... Ανεξάρτητα, όμως, από την τύχη τους, η πράξη αυτή των Εβραίων της Σμύρνης έρχεται να υποδηλώσει πως η ανθρωπιά δεν είναι προνόμιο μιας φυλής ή μιας θρησκείας.

Βιβλιογραφική σημείωση: Η επιστολή δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα “Ομόνοια” (Ζακύνθου), φύλλο 65/27-5-1867 σελ. 3. Αναδημοσιεύθηκε από τον Αγγελό - Διονύση Δεμπόνο στο μελέτημά του “Εβραϊκά” στο περιοδικό “Η κεφαλονίτικη Πρόοδος” 7 (1978) σελ. 168-169.

Souvenir de Crète

Panorama de la Canée

Bonne et heureuse année

1902

Elie Cavalieri

Οι Εβραίοι των Χανίων

Ανυποψίαστοι οι περαστικοί, κάτοικοι των σημερινών Χανίων, αλλά και τουρίστες, Έλληνες και αλλοδαποί, περιδιαβαίνουν τα δρομάκια της Παλιάς Πόλης πέραξ του λιμανιού.

Η ιστορία είναι ζώσα και ορατή, παντού στο γύρω χώρο. Κτίρια, πόρτες, κτερίσματα, επιγραφές, θρησκευτικά ιδρύματα, δηλώνουν και επιδεικνύουν. Αρχιτεκτονικοί ρυθμοί, εποχές, κατακτητές, κάτοικοι.

Άνθρωποι που ήρθαν, άνθρωποι που φύγανε. Αλλά και άνθρωποι που χάθηκαν. Έλληνες, Λατίνοι, Οθωμανοί, Εβραίοι.

Γράφει ο
ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΟΡ.
ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ

Α διάφοροι οι πιο πολλοί, έλκονται μάλλον από τις δυνατότητες για διασκέδαση, που προσφέρουν τα Χανιά. Προσφέρονται. Κάποιοι, λίγοι, περισσότερο σκεπτόμενοι και προβληματισμένοι, αναζητούν. Πολυσχιδής η πόλη των Χανίων. Πολλαπλά ιστορικά επίπεδα, πολιτισμοί, εικόνες. Σ' ένα απ' τα δρομάκια αυτά, το εμπορικό δαιμόνιο κάποιου νεοέλληνα τον ώθησε να στήσει κέντρο διασκέδασης, "cafe restaurant", εκμεταλλευόμενος το χώρο και την ιστορία του. Cafe "Συναγωγή", λοιπόν, κι ένας άλλος, στο διπλανό στενό, πιο ασεβής, έφτιαξε το bar "Χάδρα" και το στόλισε με παραλλαγές του

εβραϊκού άστρου, του Μαγκνέν Νταβίντ. Είχα την εντύπωση, πως κατά τη διαδικασία χορήγησης άδειας λειτουργίας μιας επιχείρησης εξετάζονται κάποια τέτοια ζητήματα, όπως το σεβασμό του θρησκευτικού αισθήματος των πολιτών. Μα φαίνεται ότι το κράτος νοιάζεται πια, μονάχα για την εισπραξη παραβολών και την οικονομική σύγκλιση κι όλα τ' άλλα τα παραβλέπει. Οι πολλοί έρχονται και φεύγουν απ' τα Χανιά, επισκέπτες εφήμεροι. Γυρνούν τη γειτονιά, διασκεδάζουν και αγνοούν. Κι οι νεότερες γενιές των Χανιωτών, πιθανότατα αγνοούν επίσης. Οχι το χώρο που λίγη σημασία έχει, αλλά την ιστορία μιας κοινότητας, μιας ομάδας Χανιωτών, που έσβησε, μ' ένα τέλος τραγικό.

Η ιστορία των Εβραίων της Κρήτης έχει λίγο πολύ κοινά στοιχεία με την ιστορία των περισσότερων κοινοτήτων της εβραϊκής Διασποράς.

Ως θρησκευτική μειονοτική ομάδα, ολιγάριθμη σε σύγκριση με το συνολικό πληθυσμό, ακόμη και στις περιόδους ακμής της, η εβραϊκή κοινότητα της Κρήτης, είναι αναγκασμένη να κινείται πάντοτε ανάμεσα στις λεπτές ισορροπίες που επιβάλλουν οι ιστορικές και πολιτειακές μεταβολές του νησιού. Εναλλαγή κυρίαρχων και κατακτητών, επαναστατικά κινήματα του ντόπιου

ποικίλους πολιτισμούς - Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής - αλλά και οικονομικό πέρασμα, καθ' ό,τι κέντρο της Μεσογείου, η Κρήτη ήταν αναποφευκτο να προσελκύσει εβραϊκό πληθυσμό, που αναζητούσε καλύτερη τύχη και δρόμους εμπορίου.

Θρύλοι, αλλά και ιστορικά τεκμηριωμένες θεωρίες, θέλουν την καταγωγή Κρητών και Εβραίων κοινή. Ετυμολογείται μάλιστα - από το λατίνο ιστορικό Τάκιτο - η ρίζα του ονόματος "Ιουδαίος" από το όρος Ιδη της Κρήτης. Βαδίζοντας ανάμεσα στο μύθο και τις πηγές, θα συναντήσουμε Εβραίους στην Κρήτη, καθ' όλη τη διάρκεια της Βυζαντινής περιόδου - κυρίως στο Ηράκλειο. Καθώς το νησί γνωρίζει διαδοχικές αλλαγές κυρίαρχων - από το Βυζάντιο στην

Αραβοκρατία, και πάλι στο Βυζάντιο - ο λαός του Ισραήλ πορεύεται στο χρόνο, με περισσότερο ή λιγότερο εμφανή παρουσία και δράση. Η Βενετοκρατία συνδύαστηκε με άνθηση και ανάπτυξη για τον εβραϊκό πληθυσμό του νησιού, χωρίς αυτό να σημαίνει πως οι αιώνες εκείνοι κύλησαν ανέφελα και χωρίς προβλήματα για τους Κρητες Εβραίους. Κάθε άλλο. Είναι η μοίρα της φυλής τέτοια, να καθίσταται συχνά στόχος αδικών επιθέσεων και κατηγοριών, σε περιόδους πολιτικοκοινωνικών και θρησκευτικών παροξυσμών

Στην Εβραϊκή

Το εσωτερικό της Συναγωγής

πληθυσμού, αλλά και η αντιεβραϊκή προδιάθεση μέρους των υπολοίπων κατοίκων και των φορέων της εξουσίας, είναι καταστάσεις απέναντι στις οποίες, αλλά και με τις οποίες, καλούνται οι Εβραίοι της Κρήτης να συμβιώσουν, αλλά και να επιβιώσουν. Η παρουσία των Εβραίων στην Κρήτη είναι αισθητή, ήδη από την αρχαιότητα. Σταυροδρόμι, ανάμεσα σε

και εντάσεων. Οι Ισπανόφωνοι - Σεφαραδίτες Εβραίοι, θα φέρουν μια νέα κουλτούρα κι ένα νέο άνεμο. Ετσι, σύντομα η παρουσία τους θα γίνει ιδιαίτερα αισθητή και θα επηρεάσει τη ζωή του μέλη τότε Ρωμανιωτικού - ελληνόφωνου εβραϊκού πληθυσμού της Κρήτης. Τεσσερισήμισι αιώνες αργότερα, ο τελευταίος Αρχιραββίνος των Χανίων,

Αβραάμ Ευλαγών θα επισημάνει και θα καυτηριάσει το οξύμωρο και αρνητικό της συνεχιζόμενης χρήσης της ισπανοεβραϊκής (Λαντίνα) γλώσσας από τους Κρήτες Εβραίους, αφού η γλώσσα αυτή ήταν σύμβολο των διωκτών τους από την Ιβηρία, στα 1492.

Επισήμανση με ξεχωριστό βάρος, που δυστυχώς ήρθε πολύ αργά. Πλησίαζε το τέλος...

Ξαναγυρνώντας, όμως, στην ιστορική αναδρομή, θα δούμε το νησί κατεχόμενο απ' τους Οθωμανούς. Η περίοδος αυτή, πολύ μικρότερη χρονικά, απ' ό,τι στον υπόλοιπο ελλαδικό και βαλκανικό χώρο, σηματοδοτεί για τους Εβραίους τη μέγιστη ανάπτυξη. Εξόδος από το γκέτο και εξέχουσα θέση στην οικονομική ζωή της Κρήτης, είναι οι κύριες ερευνητικές συνέπειες της περιόδου αυτής.

έχουν οδηγηθεί στα στρατόπεδα του θανάτου. Οι Γερμανοί δε θέλησαν να φύγουν χωρίς να αφήσουν τα σημάδια του πολιτισμού τους στους Εβραίους της Κρήτης.

21η Μαΐου. Ο εχθρός χτυπά ξημερώματα. Υπούλα και άνανδρα. Γερμανικά. Τα ήδη από καιρό επισημασμένα εβραϊκά στίπια, δέχονται την επίθεση των Ούνων. Μεγάλες εκατοντάδες ψυχές, αποτελούν για τη Γερμανία επικίνδυνο εχθρό. Δεν μπορούν να φύγουν απ' την Κρήτη, χωρίς να τους εξοντώσουν. Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε, ότι οι διώξεις των Ελλήνων Εβραίων γίνονταν επί το πλείστον, όταν ήδη η Γερμανία είχε χάσει τον πόλεμο. Αραγε, έπλασε ο Θεός Γερμανούς; Ερήμωσε η Εβραϊκή. Λεηλατήθηκαν τα σπίτια. Συλήθηκε η Συναγωγή. Οι

***
 Σε μια πάροδο της οδού Κονδυλάκη, βρίσκεται η μια από τις δυο Συναγωγές των Χανίων. Η **Ετς Αχάιμ**. Η Συναγωγή που χρησιμοποιείται από τους Ρωμανιώτες Εβραίους. Στην παραπάνω γωνία υπήρχε και δεύτερη Συναγωγή, η **Καλ Σαλώμο**, των σεφαραδίτων, η οποία καταστράφηκε από θομβαρδισμούς. Σήμερα, στη θέση της βρίσκεται νεότερο κτίσμα που στεγάζει το κέντρο διασκέδασης "**Κονάκι**". Το **Δέντρο της Ζωής**, η **Ετς Αχάιμ**, στέκει ακόμη όρθια, σε πείσμα των καιρών και των ανθρώπων. Πνήντα τόσα χρόνια μετά τον αφανισμό της εβραϊκής κοινότητας, η μνήμη μένει άσβεστη. Τα κλειδιά τα κρατά ιδιοκτήτης γειτονικού εστιατορίου. Με σύζυγο εβραία από την Τσεχία από τα δάσκαλα του πολεμένου λαού, κι είναι πρόσωπο

εμπιστοσύνης. Από παρακείμενο στενό εμφανίζεται ηλικιωμένη μαυροφόρα. Μοιάζει να 'χει μια ιδιαίτερη οικειότητα με το χώρο, μια που μέχρι πρόσφατα χρησιμοποιούσε την εγκαταλελειμμένη Συναγωγή ως κοτέτσι... Ευτυχώς ελπίδα λάμπει πάνω απ' την ετοιμόρροπη στέγη. Η Συναγωγή το Χανίων θα ανακαινιστεί. Η Συναγωγή **Ετς Αχάιμ** αποτελεί μία σπάνια περίπτωση θρησκευτικού κτίσματος. Κι' αυτό, επειδή αρχικά, στα μεσαιωνικά χρόνια, το κτίριο είχε αφιερωθεί από Καθολικούς πιστούς στην Αγία Αικατερίνη. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, η μεταλλαγή αυτή που συντελέστηκε στα χρόνια της Οθωμανικής κατοχής της Κρήτης είναι μια εξαίρεση μοναδική. Γιατί δεν είναι γνωστή καμιά άλλη μετατροπή χριστιανικού ναού σε εβραϊκή Συναγωγή. Απ' τη νότια και τη βόρεια πλευρά, το κτίριο περιβάλλεται από αυλές.

Δύο επιγραφές, μια στην εξωτερική είσοδο και μια στην κεντρική εσωτερική, γραμμένες εβραϊσί, οριοθετούν το χώρο. Αστέρια του Δαβίδ, στις μεταλλικές σιδεριές των ημικυκλικών παραθύρων, θυμίζουν... Προσκαλούν... Πρόσφατα κάποιος έβαψε τον εξωτερικό τοίχο της Συναγωγής γαλάζιο, στο χρώμα του Αιγαίου και της Μεσογείου. Του ουρανού και της θάλασσας. Στο χρώμα των δύο πατρίδων, της Ελλάδας και του Ισραήλ. Η οροφή έχει υποχωρήσει - αλλά απ' ό,τι φαίνεται, η επισκευή δε θ' αργήσει. Οδός Κονδυλάκη, Σκουφών, Δούκα, Ζαμπελίου, Πόρτου, πολύδουοι δρόμοι μιας ερημωμένης γειτονιάς. Κάποιοι χάθηκαν. Διαβατάρικα πουλιά, που τα λάβωσαν και τα 'πνιξαν. Νέοι κάτοικοι, ξένοι. Γενιές που ξεκληρίστηκαν. Μια γειτονιά χαμένη. Απόμεινε μονάχα το όνομα. Οβριακή. Για να σηματοδοτεί, να θυμίζει και να στολίζει τα Χανιά.

Κτητορική επιγραφή στην είσοδο της Συναγωγής

Αλλά, κι αυτό δε θα κρατήσει πολύ. Καθώς πλησιάζει ο εικοστός αιώνας, ο εβραϊκός πληθυσμός της Κρήτης συρρικνώνεται. Η μετανάστευση είναι μία ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο. Η απελευθέρωση της Κρήτης κι η Ενωση της με την Ελλάδα θα επιτείνει τη συρρίκνωση. Συγκροτημένη εβραϊκή κοινότητα υπάρχει πλέον μόνο στα Χανιά κι ο αριθμός μειώνεται. Αλλά και για τους λίγους αυτούς, η ιστορία επιφυλάσσει ολοκαύτωμα και θυσία. Είναι άραγε η μοίρα του Εβραϊκού λαού σκληρή; Οι διώξεις έρχονται στην ιστορία του ως αλληπάλληλα χτυπήματα. Το λαμπρό παρελθόν σβήνει με τραγικό επίλογο. Τα Χανιά, δυστυχώς, δεν απετέλεσαν εξαίρεση...

1944. Τελειώνει ο Μάιος. Η Γερμανία έχει στην Ουσία ήδη χάσει τον πόλεμο. Η Ελλάδα σε λίγο θα απελευθερωθεί. Όμως, οι πληγές είναι βαθιές, τα θύματα πολλά. Μεγάλος αριθμός Ελλήνων θα πεθάνει. Ανάμεσά τους, οι εβδομήντα χιλιάδες Ελληνοεβραίοι που

αιχμάλωτοι ετοιμάζονται για το μοιραίο ταξίδι. **8η Ιουνίου.** Το ατμόπλοιο Τάναϊς αποπλέει απ' το Ηράκλειο, μεταφέροντας Έλληνες αιχμαλώτους - Εβραίους και χριστιανούς - ομήρους και θύματα. Όμως για τους Κρήτες Εβραίους δε θα χρειαστούν κρεματόρια. Το ταξίδι είναι σύντομο. Τους περιμένει τάφος. Η πλωτή φυλακή - το Τάναϊς - θα τορπιλιστεί και θα δυθιστεί. Ο Κρητικός Εβραϊσμός θα χαθεί μέχρι ενός. Η τραγική ιστορία του Εβραϊκού Ολοκαυτώματος, από την παρανοϊκή του σύλληψη, ως τα μεθοδικά στάδια εφαρμογής του και τις ανατριχιαστικές του λεπτομέρειες, φαντάζει απίστευτη. Τον 20ό αιώνα σημάδεψαν Ούνοι. Τύχη αγαθή, νέα κιβωτός, φύλαξε τους λίγους διασωθέντες, κι έδωσε σφρίγος στη νέα γενιά. Ο λαός του Ισραήλ θα υπάρχει, σύμβολο αντίστασης στον ολοκληρωτισμό...

Η Συναγωγή των Χανίων

Γράφει ο
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΥΡΙΔΕΡΟΣ

Το τελευταίο ταξίδι

Για το χρονικό διάστημα από τον Φεβρουάριο του 1943 μέχρι και τον Απρίλιο του 1944 δεν υπάρχουν στοιχεία ή μαρτυρίες σχετικά με ενέργειες της Γερμανικής Στρατιωτικής Διοικήσεως εναντίον των Εβραίων της Κρήτης. Στις 12 Μαΐου 1944 ο Διοικητής της Γερμανικής Αυτονομίας στην Αθήνα, εκτελώντας διαταγές του Χίμλερ (σχετικό έγγραφο με στοιχεία NOKW-885 κατατέθηκε στη δίκη της Νυρεμβέργης), πληροφορούσε με έγγραφό του το Ε' τμήμα στρατού ότι επρόκειτο να εκποτιστούν "με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα" οι Εβραίοι της Κέρκυρας και της Κρήτης. Το σχέδιο περιελάμβανε τη σύλληψη, τη μεταφορά στην Αθήνα και την εκτόπισή τους στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως του Λουσοβίτς, στην Πολωνία. Η Σύλληψη των Εβραίων στα Χανιά έγινε τα ξημερώματα της 21ης Μαΐου

Εβραίοι του Ηρακλείου, οι οποίοι φυλακίστηκαν επίσης περιμένοντας τη μεταφορά τους στον Πειραιά. Το ατμόπλοιο **Τάναϊς** κατέπλευσε στο λιμάνι του Ηρακλείου στις 8.10μ.μ. της 1ης Ιουνίου 1944 προερχόμενο από τον Πειραιά και μεταφέροντας εφόδια στις γερμανικές δυνάμεις κατοχής. Κατά την διάρκεια του ταξιδιού του υπέστη δύο αεροπορικές επιθέσεις από τη βρετανική αεροπορία, χωρίς όμως να χτυπηθεί, όπως συνέβη με άλλα πλοία της νηοπομπής του. Ετσι έφθασε στο Ηράκλειο σώο και αμέσως άρχισε την εκφόρτωση. Στο διάστημα από τον κατάπλου (1η Ιουνίου) έως τον απόπλου (8 Ιουνίου), το πλοίο παρέμεινε στο λιμάνι του

το υποδρύχιο Βίβιντ στις 2.31π.μ. της 9ης Ιουνίου, όταν πλέον η νηοπομπή βρισκόταν στον τομέα περιπολίας του. Εκείνο το βράδυ η θάλασσα ήταν ήσυχη. Στις 3.12 π.μ. το υποδρύχιο δρῆθηκε στην κατάλληλη θέση επιθέσεως. Η απόστασή του από τον στόχο του υπολογίζεται μεταξύ 2000 - 2700 μέτρων. Από περισκοπικό βάθος εξαπέλυσε εναντίον του **Τάναϊς** τέσσερις τορπίλες και αμέσως μετά καταδύθηκε στα 80 αγγλικά πόδια (24.38 μέτρα). Δύο λεπτά αργότερα, δύο από τις τέσσερις τορπίλες χτύπησαν το σκάφος και ακολούθησαν ισάριθμες εκρήξεις. Το υποδρύχιο παρέμεινε σε κατάδυση αρκετό χρόνο μετά την επίθεση. Οι ήχοι που έφθασαν σ' αυτό από την επιφάνεια

συνδυασμό με δύο μαρτυρίες ανθρώπων που έζησαν τα γεγονότα του 1944, μας οδηγούν - πιστεύουμε - στην ιστορική αλήθεια.

Α. Χανιά: Στην πόλη έζησε η **Μεγαλύτερη Ισραηλιτική Κοινότητα της Κρήτης**. Όπως άλλωστε φαίνεται και από τα έγγραφα Α/Α 6 και 23, στις 14 Αυγούστου 1941 ο αριθμός των Εβραίων στην πόλη ήταν **314 άτομα**, ενώ στις 17 Φεβρουαρίου του 1943 καταμετρήθηκαν **279 άτομα**. Προτοφανώς, με αυτή τη δεύτερη και τελευταία καταμέτρηση έγιναν οι συλλήψεις των ομήρων - άνδρες, γυναίκες και παιδιά - στις 21 Μαΐου 1944.

Β. Ρέθυμνο: Σύμφωνα με το έγγραφο Α/Α 15, στις 3 Σεπτεμβρίου 1941 κανένας Εβραίος δεν κατοικούσε στο Ρέθυμνο και κανένα άλλο στοιχείο δεν μαρτυρεί την ύπαρξη Εβραίων στην πόλη ή τη σύλληψή τους το 1944.

Γ. Ηράκλειο: Σύμφωνα με το έγγραφο Α/Α 13, στην πόλη του Ηρακλείου καταμετρήθηκαν **26 άρρενες Εβραίοι** και είναι παράδοξο το γεγονός ότι δεν αναφέρονται γυναίκες και παιδιά. Ακόμα, δεν είναι γνωστό αν ο κατάλογος αυτός στάλθηκε ποτέ στη Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση. Είναι όμως σίγουρο, ότι τα άτομα αυτά είχαν οικογένειες και ως εκ τούτου, το σύνολο των Εβραίων κατοίκων της πόλης πρέπει να ήταν μεγαλύτερο. Τα διασωθέντα όμως έγγραφα από μόνα τους δεν μας δίνουν σαφή εικόνα του αριθμού των συλληφθέντων, γι' αυτό και πρέπει να εξετάσουμε δύο βασικές μαρτυρίες, τα στοιχεία των οποίων είναι πολύ κοντά στα στοιχεία των εγγράφων που προαναφέραμε.

Η πρώτη είναι η επιστολή της 25ης Μαΐου 1946 (δύο χρόνια μετά τη σύλληψη) του Ι. Μούρελου, κατοίκου Ηρακλείου Κρήτης προς τον Α. Μινέρβο (βλ. Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος, φάκελος Κρήτη), στην οποία του αναφέρει τη σύλληψη "269 ομοθησικών σας". Η μαρτυρία αυτή προκαλεί εντύπωση ως προς

την ακρίβεια του αριθμού των ομήρων σε χρόνο όχι μακρινό από το 1944. Η δεύτερη είναι το άρθρο "Το τραγικό τέλος της εν Κρήτη Εβραϊκής παροικίας", του Θρασ. Σπαντιδάκη, το οποίο δημοσιεύθηκε στο περιοδικό "Κρητική Εστία" τον Μάιο του 1956, τεύχος 61 και αναδημοσιεύθηκε στα "Χρονικά" (αριθμός τεύχους 100, σελ. 8-10). Στο άρθρο αυτό ο ερευνητής αναφέρει ότι στα Χανιά συνελήφθησαν 250 Εβραίοι και στο Ηράκλειο 19. Ακόμα, 48 Χριστιανών από τους οποίους οι 25 από τους Κάμπους Κυδωνίας, καθώς και 112 Ιταλοί στρατιώτες. Η ακρίβεια των αριθμητικών στοιχείων και σε αυτή την μαρτυρία είναι αξιοσημείωτη, η δε απόλυτη ταύτιση των δύο μαρτυριών ως προς τον αριθμό των 269 ατόμων δεν πρέπει να είναι τυχαία, αλλά αποτέλεσμα προσωπικής γνώσης των γεγονότων. Επίσης, ο Θρασ. Σπαντιδάκης αναφέρει με ακρίβεια και τον αριθμό των Χριστιανών ομήρων, καθώς και τον τόπο της καταγωγής τους. Δεχόμενοι λοιπόν το γεγονός ότι ο εβραϊκός πληθυσμός στις δύο πόλεις

Το ατμόπλοιο "Τάναϊς", με τη βύθιση του οποίου οι Εβραίοι της Κρήτης βρήκαν τραγικό θάνατο τον Ιούνιο του 1944.

του 1944 από τη Γκεστάπο. Οι Εβραίοι κρατήθηκαν στις φυλακές της Αγίας μέχρι τις 3 Ιουνίου και στις 4 Ιουνίου τους επιβίβασαν σε φορτηγά αυτοκίνητα και μέσω Ρεθύμνου τους μετέφεραν στο Ηράκλειο, όπου κρατήθηκαν στις φυλακές του φρουρίου Μακάσι. Αμέσως μετά τη σύλληψή τους, 21 Μαΐου, ακολούθησε λεηλασία των σπιτιών τους, τα οποία απογυμνώθηκαν από κάθε τι κινητό. Μαρτυρίες αναφέρουν, ότι τα θρησκευτικά και άλλα πολύτιμα βιβλία τους συγκεντρώθηκαν στο κτίριο που σήμερα στεγάζει το Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης και αφού διαλέχθηκαν ορισμένα, τα υπόλοιπα παραδόθηκαν στις φλόγες. Στις 25 Μαΐου η Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση εξέδωσε διαταγή σχετικά με την κατάσχεση των εβραϊκών περιουσιών, ενώ όριζε ότι αυτή "θα γινόταν μεταξύ 20 και 23 Μαΐου". Προφανώς, η διαταγή εξέδωσε για να νομιμοποιηθούν οι λεηλασίες που είχαν προηγηθεί. Μεταξύ της 21ης Μαΐου και της 8ης Ιουνίου πρέπει να συνελήφθησαν και οι

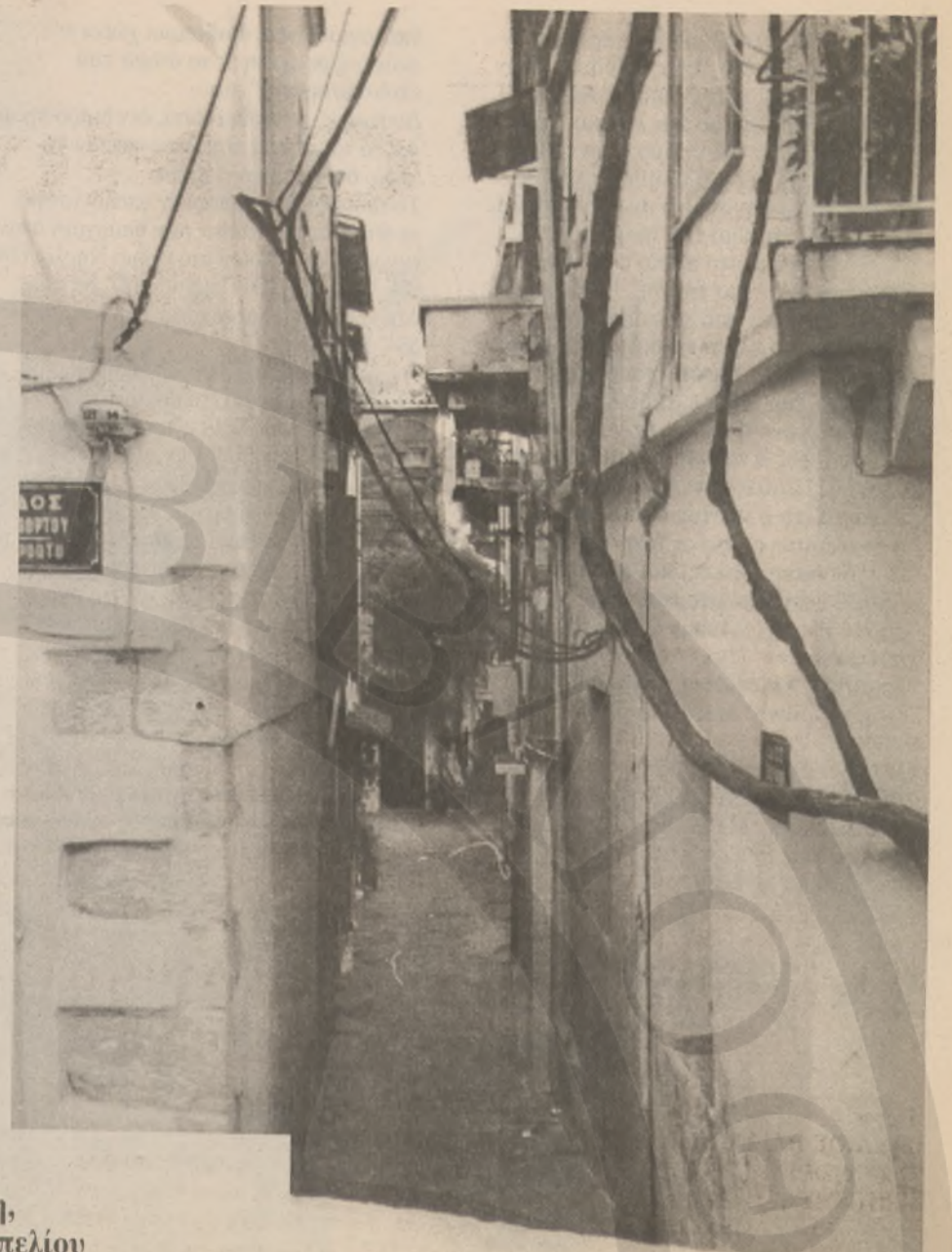
Ηρακλείου, το οποίο βομβαρδίστηκε επανειλημμένα από τις συμμαχικές δυνάμεις χωρίς και πάλι το "Τάναϊς" να χτυπηθεί. Η επιβίβαση των Εβραίων ομήρων, καθώς και μιας ομάδας Χριστιανών που είχαν συλληφθεί λόγω της απαγωγής του Γερμανού στρατηγού Κράιπε (26 Απριλίου 1944), έγινε το απόγευμα της 8ης Ιουνίου 1944. Ακολουθώντας την τακτική του νυκτερινού πλοίου, το πλοίο απέπλευσε μετά την δύση του ήλιου συνοδευόμενο από δύο μικρά καταδιωκτικά σκάφη και το εξοπλισμένο ιστιοφόρο "Ηρα" με προορισμό το λιμάνι του Πειραιά. Από διάφορα στοιχεία που υπάρχουν, ο απόπλους της νηοπομπής τοποθετείται στις 8.32μ.μ. Η πορεία που ακολούθησε η νηοπομπή ήταν προς βορρά και προφανώς είχε κατεύθυνση προς το στενό Σαντορίνης και Φολεγάνδρου. Εάν έφθανε στο σημείο αυτό, θα έστρεφε βορειοδυτικά και μέσα από τα νησιά των Νοτίων Κυκλάδων θα κατευθυνόταν προς τον τελικό προορισμό της, τον Πειραιά. Το ατμόπλοιο **Τάναϊς** εντοπίστηκε από

έδειχναν ότι τα τρία συνοδευτικά σκάφη περισυνέλεξαν επιζώντες ναυαγούς, ενώ δεν παρατηρήθηκε ανθυποδρυχιακή δράση. Το μεσημέρι της ίδιας ημέρας, στις 15.00 εντοπίστηκε στη θάλασσα 15 κομμάτια ξύλου διαφόρων μεγεθών και σχημάτων, καθώς και 12 γεμάτα βαρέλια πετρελαίου των 40 γαλονιών. Τα υπολείμματα αυτά παρέμειναν στην επιφάνεια συγκεντρωμένα μέχρι τις 17.30μ.μ. Το ατμόπλοιο **Τάναϊς** βρισκόταν πλέον στο βυθό σε βάθος 1858 μέτρων.

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1944

Κατά καιρούς, διάφοροι μελετητές αναφέρθηκαν στον αριθμό των Εβραίων και Χριστιανών ομήρων που χάθηκαν κατά τον τορπιλισμό του ατμοπλοίου **Τάναϊς**. Οι περισσότεροι βασίστηκαν σε μαρτυρίες, οι οποίες δεν υπήρξαν ακριβείς. Θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε το θέμα του αριθμού των ομήρων μέσα από τα διασωθέντα έγγραφα, τα στοιχεία των οποίων σε

• **Ο** δός Κονδυλάκη,
 • Σκουφών, Ζαμπελίου
 • και Πόρτου, πολύβουοι
 • δρόμοι μιας ερημωμένης
 • γειτονιάς. Νέοι κάτοικοι,
 • ξένοι. Γενιές που ξεκληρίστηκαν.
 • Μια γειτονιά χαμένη.
 • Απόμεινε μονάχα το όνομα.
 • Οδριακή. Για να σημαδεύει,
 • να θυμίζει και να στολίζει τα Χανιά.

